

Н. К. Миколасюк

Літин

ЛІТИН – селище міського типу Вінницької області, райцентр. Знаходиться на р. [Згар](#) (притока *Південного Бугу*), за 31,6 км від обл. центру та за 30 км від залізнич. ст. Уладівка. Площа 6,8 км². За переписом 2001, насел. становило 7067 осіб (складає 98,9 % до 1989), станом на 1 січня 2015 – 6817 осіб (переважно українці). Через Л. проходить автошлях Вінниця–Хмельницький. Уперше згадується 1391 у грамоті литов. князя Федора II Коріятовича. На поч. 16 ст. поселення вже було знач. торг. і ремісн. центром. 1511 затверджено Літин. міру продажу хліба. Звідси купці також вивозили хутро, мед і худобу. На о-ві, утвореним Згаром і його лівим притоком Бугером (Шмигавкою), зведено замок. До 1566 навколишні землі належали магнат. родині Кмітів, відтоді перебували у князів. власності. За Люблін. унією 1569 у складі Поділля Л. відійшов до Польщі. 1578 йому надано Маґдебур. право. Жит. брали участь у Визв. війні під проводом Б. Хмельницького. Від 1648 – сотенне містечко Брацлав. полку. Тут перебували загони М. Кривоноса. У Л. у листопаді (грудні) 1653 Б. Хмельницький приймав послів від кримськотатар. хана. За умовами Андрусів. перемир'я 1667 містечко залишилося під владою Польщі. 1672–99 – у складі Осман. імперії. У 18 ст. низка літинців залучилася до гайдамац. руху. Після 2-го поділу Польщі 1793 – у межах Рос. імперії. Спочатку став повіт. містом Брацлав. намісництва, 1797 – Поділ. губ. У 1820–30-х рр. у Літин. пов. діяли селян. повстан. загони, якими керував У. Кармалюк. Збереглася Літин. в'язниця-фортеця (пам'ятка архітектури 18–19 ст.; нині розташ. [Літинський краєзнавчий музей ім. У. Кармалюка](#)), в якій він 1814, 1822–23, 1827 і 1830–32 був ув'язнений. У 1860-х рр. щорічно збиралося 12 ярмарків і 11 торжків. Ремісники Літин. пов. виготовляли більшу частину возів, землероб знаряддя, бджолиних вуликів у губернії. 1860 у Л. проживало 4976, 1879 – 6328, 1896 – 11 162 (з них 5040 юдеїв, 3846 православних, 1135 старообрядників, 880 католиків, 162 протестанти) особи. 1901 відкрито однокласне приход. училище, 1909 – першу бібліотеку. Під час воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася, 18 листопада 1920 остаточно встановлено більшовицьку. 1 травня 1921 повстан. загін отамана Орла ([Я. Гальчевський](#)) за підтримки повстанців Київщини захопив місто, щоб визволити з в'язниці поручника Красоту. Повстанці залишили Л. без втрат і водночас розгромили відділи енкаведистів, міліції, ревком, військкомат. 1923–62 та від 1966 – райцентр; 1962–66 – у складі Калинів. р-ну; 1923–30 – Вінн. округи (до 1925 – Поділ. губ.), від 1932 – Вінн. обл. Від 1924 – смт. Жит. потерпали від голодомору 1932–33, зазнали сталін.

репресій. 1938 був зруйн. Свято-Микол. собор. Від 17 липня 1941 до 20 березня 1944 – під нім.-фашист. окупацією. Нацисти вбили бл. 2,1 тис. місц. жит. (переважно євреїв) і 3200 рад. військовополонених. У Л. і його околицях діяло рад. підпілля, вели збройну боротьбу загони УПА-Південь. 2007 селищ. громадою налагоджено співпрацю з громадою м. Веліхово Вольштин. пов. Великопольс. воєводства. Нині працюють підприємство «Біофарм», молоч. завод, м'ясокомбінат, цегел. завод, рай. друкарня, видавництво «Поділля». У Л. – Вінн. обл. навч.-курс. комбінат аграр. освіти, 2 заг.-осв. школи, 2 дитсадки; ДЮСШ, муз. школа, рай. Центр дит. і юнац. творчості; рай. б-ка, Будинок культури; рай. лікарня. Є парк культури та відпочинку. Виходять газети [«Літинський вісник»](#) (рай.) і «Літинські новини». Від 1997 функціонує громад. культурно-наук. організація «Поділ. нар. університет культури». Звання «народний» присвоєно хор. колективу рай. Будинку культури, вокал.-інструм. ансамблю «Відродження», жін. вокал. тріо «Сяйво», чол. вокал. квартету «Подільани», «зразковий» – дит. танц. колективу «Шанс». Реліг. громади: УПЦ КП (церкви Миколая та Пантелеймона), УПЦ МП (церква Петра і Павла), РКЦ, євангел. християн-баптистів, християн віри євангельської, адвентистів сьомого дня. Встановлено погруддя хірурга М. Пирогова (пам'ятка монум. мистецтва; скульптор *М. Площанський*), який часто бував у Л., мемор. знак жертвам голодомору та політ. репресій, мемор. комплекс воїнам, які загинули під час 2-ї світової війни, мемор. стелу на місці розстрілу літинчан нацистами, пам'ятний знак воїнам-афганцям. Серед видат. уродженців – філософ [Ю. Вільчинський](#), фахівець у галузі фіз. культури та спорту, педагог [О. Куц](#), етнограф, історик *Л. Мельничук*, лікар-педіатр *І. Незгода*, фізико-хімік *В. Соломко*; диригент, скрипаль, засл. діяч мистецтв УРСР [Д. Бертсьє](#), танцюрист, засл. арт. України [А. Демещук](#); живописець *С. Слободянюк-Подольан*; геральдист, графік, поет, громад. діяч, підполковник Армії УНР [М. Битинський](#); Герой Радянського Союзу [Б. Варава](#); спортсмен (кульова стрільба) *Б. Мельник*. З Л. пов'язані життя та діяльність рос. поета, перекладача 19 ст. М. Гербеля, польс. архітектора 19 ст. А. Ідзковського та тренера з кульової стрільби [Ю. Кельнера](#).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Кривий В., Савчук Н. Фрагмент історії міста Літина // Літин. вісн. 1996, 12 жовт.;
2. Гусєв О. В., Гусєв С. О. Історія Літина: З найдавніших часів до поч. XX ст. В., 2004;
3. Кузьмін М. А. Сага про Літин: Краєзн. нариси та спогади. Літин, 2005;
4. Гусєв С. О. Нові археологічні дані до історії Літина // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзн. дослідж.: Мат. XXI Вінн. наук. істор.-краєзн. конф. 25–26 жовтня 2007. В., 2007;
5. До витоків Літина і не тільки // Дорош М. Витоки. Призабуті сторінки нашої історії. Хмельниц. р-н: дослідж., оповіді, версії. В., 2011.

Бібліографічний опис:

Літин / Н. К. Миколасюк// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55819>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).